

Jaarbericht 2014

Publieke kennisinstellingen en veiligheidsbeleid

Verstand op veilig?

Onthullingen Snowden

Samen leven in een kerker?

VERBINDING

Onze roerige tijd vraagt om verbinding en interactie. Als voorzitter van het Rathenau Instituut zet ik mij ervoor in om samenleving, wetenschap en politiek bijeen te brengen. Dit doen we door politiek en beleid tijdig te voorzien van actuele inzichten en cijfers over de wetenschap. En met onderzoek over technologische ontwikkelingen die in de samenleving tot beroering leiden. Na de onthullingen van Edward Snowden organiseerde het Rathenau Instituut in september 2014 bijvoorbeeld samen met de Eerste Kamer een expertmeeting over privacy en de veiligheidsdiensten en maakte het de notitie 'Cyberintelligence en publiek belang'.

Misschien nóg wel belangrijker vind ik dat de politiek, de wetenschap en de burger elkaar beter vinden. De politiek zou daarbij meer gebruik moeten maken van de wijsheid van mensen. We hebben nieuwe vormen van democratie nodig, waarbij we gebruikmaken van de *wisdom of the crowds*. Onze samenleving verandert in rap tempo. Maar in de politiek gaat het nog net zo als tweehonderd jaar geleden: het land wordt geregeerd door een klein groepje hoogopgeleiden; het volk kleurt eens in de vier jaar een vakje rood.

We hebben behoefte aan dat andere geluid. Aan de kennis en het inzicht van burgers die tegen praktische problemen aanlopen en op zoek zijn naar concrete oplossingen. Ook het Rathenau Instituut gebruikt vormen van burgerparticipatie. Bij de onderwerpkeuze voor het Werkprogramma 2015-2016 lanceerden we afgelopen jaar een goed bezochte online ideeënbus en hielden we focusgroepen met burgers in Amsterdam en Amersfoort.

De Nazomerborrel 2014 – met gastspreker Jamil Salmi – ging over de publieke rol van het hoger onderwijs. Veel universiteiten richten zich op het opleiden van excellente studenten en wetenschappers. Maar kunnen we niet beter uitgaan van *publieke excellentie*? Voor mij is de ideale universiteit of hogeschool een plek waar studenten moedig en mondig worden. Waar ze niet alleen werken aan hun eigen flitsende carrière, maar waar ze zich ontplooiën tot kritische en verantwoordelijke burgers. Burgers die samen mét de politiek, de samenleving willen verrijken, herijken en verder brengen.

Rest me u te vertellen dat het bestuur van het Rathenau Instituut in 2014 veel tijd en energie heeft gestoken in het vinden van een goede opvolger voor directeur Jan Staman, die met pensioen is. We zien uit naar de samenwerking met Melanie Peters en vertrouwen erop dat zij, met haar achtergrond als directeur van Studium Generale – het podium voor lezing en debat van de Universiteit Utrecht – een belangrijke impuls zal geven aan het organiseren van het goede gesprek tussen wetenschap, politiek en maatschappij.

Gerdi Verbeet, voorzitter Rathenau Instituut

INHOUDSOPGAVE

4

5

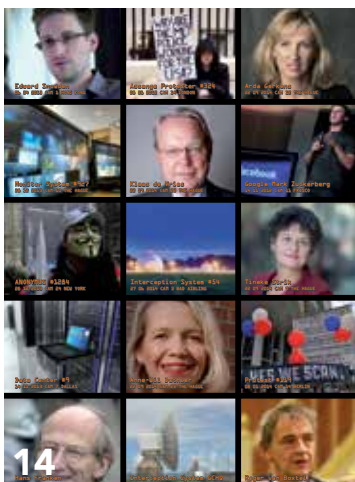
10

6

11

14

17

19

Dit jaarbericht bevat de highlights van 2014. Het complete jaarverslag over 2014 vindt u op www.rathenau.nl/jaarverslag2014

- 4 Eerlijk advies?
Gezondheidscoaches en -apps
- 5 Intieme technologie
- 6 Verstand op veilig?
Publieke kennisinstellingen en veiligheidsbeleid
- 9 Sterke verhalen: Leren van patiënten ervaringen in de zorg
- 10 De kracht van platformen
- 11 Melanie Peters nieuwe directeur
- 12 Impact: 2014 in cijfers
- 14 Samen leven in een kerker?
Onthullingen Snowden
- 16 Eendagshaantjes
- 17 Toekomst van de universiteit?
- 18 De top 5 van Jan Staman
- 19 Kennisproductie, het nieuwe samenwerken
- 20 Personeel 2014 in cijfers
- 22 Publicaties 2014

Eerlijk advies?

Gezondheidscoaches en -apps

Er zou een keurmerk moeten komen voor de *apps* en *e-coaches* die ons adviezen geven via de mobiel of andere apparaatjes. Nu is er geen garantie dat deze adviezen betrouwbaar zijn. Ook is de privacy van de gebruikers van apps onvoldoende geborgd, en is vaak niet helder hoe een app gefinancierd wordt of hoe er geld mee verdiend wordt. Dat zijn de belangrijkste conclusies van het rapport "Eerlijk advies. De opkomst van de e-coach" van het Rathenau Instituut, dat half november werd gepubliceerd. Het instituut pleit voor een keurmerk, meer transparantie en inzicht in de verdienmodellen achter de elektronische hulpjes.

In het rapport bevelen de onderzoekers aan om criteria te ontwikkelen en in te voeren

waarmee de betrouwbaarheid, integriteit en privacyaspecten van e-coaches kunnen worden beoordeeld. Toezichhouders worden opgeroepen om de verdienmodellen te onderzoeken.

De bundel 'Eerlijk Advies' werd gepresenteerd tijdens het internationale technologiefestival Border Sessions in Den Haag en kreeg veel media-aandacht: artikelen in kranten en tijdschriften als Quest, Elsevier Juist, Psychologie Magazine en de Correspondent. Onderzoeker Jelte Timmer kwam aan het woord in Editie NL (RTL4) en het programma Altijd Wat (KRO-NCRV). Hoofd Technology Assessment Frans Brom trad op in radioprogramma Spijkers met Koppen (Vara).

Intieme technologie

Met de ontwikkeling van Roxxy, de seksrobot, of met Paro, de therapeutische robotzeehond, of met de hausse aan coachingsapps op onze mobiele telefoon, lijkt de slag om onze intimiteit begonnen. Technologie omringt ons, nestelt zich in snel tempo tussen ons in, en zet de toekomst van intermenselijke relaties op het spel. Een intiem-technologische revolutie noemt het Rathenau Instituut dit, in de publicatie 'Intieme technologie: De slag om ons lichaam en gedrag'.

Volgens de onderzoekers levert de intiem-technologische revolutie niet alleen kansen op voor innovaties, maar ook mogelijkheden om meer grip te krijgen op ons leven. Tegelijkertijd kunnen bedrijven, overheden en mede-

burgers intieme technologie gebruiken om ons te beïnvloeden. Daarom pleit het Rathenau Instituut voor een rijkscommissie om onderzoek te doen naar de gevolgen van intieme technologie voor de grondrechten van de burger. Verder zou de overheid initiatieven moeten nemen om mediawijsheid en technologisch burgerschap te bevorderen.

Het rapport en Bericht kregen veel (media) aandacht, o.a. in het tv-programma Het Filosofisch Kwintet; in de motie Ester (CU, Eerste Kamer) over ethische aspecten in het technologie- en innovatiebeleid, in de lezingenreeks *Niet te intiem* van Studium Generale Utrecht en in een special over privacy en technologie van de Teldersstichting.

Nederlandse umc's doen het heel goed

De acht Nederlandse universitair medische centra (umc's) scoren wetenschappelijk heel goed. Ze publiceren ook veel wetenschappelijke artikelen: ongeveer éénderde van het totaal in Nederland. De publicaties worden bovendien vaak geciteerd door andere wetenschappers. Dat blijkt uit de 'Feiten & cijfers universitair medische centra', die het Rathenau Instituut in augustus uitbracht.

Uit het overzicht blijkt verder dat het totale onderzoeksbudget van de umc's circa zes miljard euro bedraagt. Bijna tweederde daarvan

komt van de zorgverzekeraars; éénderde bestaat uit een rijksbijdrage voor complexe zorg, onderzoek, opleiding en innovatie van de ministeries van VWS en OCW. De umc's verwerven 575 miljoen euro voor onderzoek via financiers zoals de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, de gezondheidsfondsen en de EU.

O.a. het AD/Rotterdams Dagblad, Dagblad van het Noorden, Metro, de Volkskrant, Medisch Contact en Science Guide schreven artikelen over de Feiten & Cijfers.

Publieke kennisinstellingen zoals bijvoorbeeld het voormalig Nederlands Vaccin Instituut of het voedselveiligheidsinstituut RIKILT waken over onze veiligheid. Hun specifieke kennis staat echter onder druk.

Publieke kennisinstellingen en veiligheidsbeleid

Verstand op veilig?

Het weer, verkeer, water, voedsel: op veel gebieden waken onderzoeksinstituten zoals het KNMI, het Nederlands Forensisch Instituut en het voedselveiligheidsinstituut RIKILT over onze veiligheid. Maar de verzakelijking in hun relatie met de overheid en de nadruk op ondernemerschap leiden tot verwarring over kerntaken en kosten van deze onderzoeksinstituten. Niet per se de beste manier om onze veiligheid te verzekeren, luidde de conclusie van het rapport 'Verstand op Veilig', dat in juni verscheen.

In de studie staan *niet-academische kennisinstellingen* met een taak op het gebied van publieke veiligheid centraal. Voorbeelden zijn het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI), het Nederlands Forensisch Instituut (NFI), het Nederlands Vaccin Instituut en het voedselveiligheidsinstituut RIKILT. De instituten maken deel uit van de zogeheten calamiteiteninfrastructuur van overheden, inspectiediensten en kennisinstellingen,

die in beweging komt zodra er zich een calamiteit voordoet. De organisaties staan 24 uur per dag klaar om omvang, oorzaak en gevolgen van een ramp in kaart te brengen, en om degenen die de ramp moeten bestrijden met raad en daad bij te staan.

Maar de specifieke kennis die voor veiligheidsbeleid nodig is, komt onder druk te staan, zo blijkt uit het rapport. Oorzaak is de verzakelijking van de relatie met de

moederdepartementen sinds de instituten begin jaren negentig bestuurlijk op afstand van de overheid kwamen te staan en de instellingen zich als marktpartij moesten opstellen.

Nu moeten de onderzoeksinstituten, naast het verrichten van hun onderzoeks- en veiligheids-taken, ook geld uit de markt halen, samenwerken met bedrijven en zich richten op innovaties waaraan ze kunnen verdienen.

Verdrukking

Volgens het Rathenau Instituut leidt dit niet alleen tot verwarring over de kerntaken, maar komen ook de veiligheidstaken van de onderzoeksinstituten in de verdrukking. Doordat de wet van vraag en aanbod invloed heeft op de onderzoeksagenda, dreigen specialismen die moeilijk te vermarkten zijn, te verdwijnen. Zo verdween bijvoorbeeld het Nederlands Vaccin Instituut. Het gaat weliswaar om kleine specialismen die mogelijk verdwijnen, aldus de onderzoekers, maar wel om kennis die cruciaal zou kunnen zijn voor de publieke veiligheid bij calamiteiten. Ook de aandacht van de instituten voor vraagstukken die op de langere termijn relevant zijn, neemt af. Tot slot krijgen de instellingen geregeld te maken met discussies over wetenschappelijke onafhankelijkheid en oneigenlijke concurrentie.

Het is volgens de onderzoekers de vraag of marktwerking op het gebied van publieke veiligheid überhaupt wenselijk is.

Veiligheidstaak centraal

Om problemen te vermijden, moet de veiligheidstaak van de onderzoeksinstellingen weer centraal komen te staan, is de conclusie van het rapport. Daarbij moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de routinematige veiligheidstaken (metingen, keuringen), de taken die nodig zijn in geval van calamiteiten, en de afgeleide taken (het doen van wetenschappelijk onderzoek en de samenwerking met het bedrijfsleven). Elk van die taken vraagt om een eigen vorm van financiering, aansturing en kwaliteits-beoordeling.

Het rapport 'Verstand op Veilig' kreeg veel aandacht op internet en in de gedrukte media, met berichtgeving door het ANP, het Financieele Dagblad en het Dagblad van het Noorden. De SP stelde er Kamervragen over. Uit de antwoorden van minister Opstelten (Veiligheid en Justitie) d.d. 22 september blijkt dat de regering de bezorgdheid over de uitvoering van de kerntaken niet deelt. De minister benadrukte dat private financiering van belang is voor het in stand houden van expertise en capaciteit om de (wettelijke) onderzoekstaken uit te voeren.

Niet-academische kennisinstellingen zijn van oudsher overheidsinstellingen. Ze verrichten drie soorten onderzoekstaken:

- 1 Routinetaken die een basisniveau van veiligheid in de samenleving garanderen;
- 2 Onderzoek om zo adequaat mogelijk te kunnen reageren op calamiteiten. Denk bijvoorbeeld aan het verbeteren van testmethoden of het ontwikkelen van nieuwe. Hier valt ook onderzoek onder dat nodig is om specialistische kennis te ontwikkelen of te verbeteren;
- 3 De derde onderzoekstaak is recenter en bestaat uit activiteiten die de kennisinstellingen hebben ontwikkeld onder invloed van innovatie- en topsectorenbeleid, als 'ondernemers in kennis'. Denk aan het op de markt brengen van innovaties en het aanbieden van cursussen en opleidingen.

STERKE VERHALEN

Verhalen van patiënten kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het verbeteren van de zorg. Patiëntenverhalen dragen meer bij aan goede zorg dan enquêtes of klachtenformulieren en bieden vaak concrete aanknopingspunten voor verbetering. Maar dan moeten ziekenhuizen wel willen luisteren, is de conclusie van het onderzoek 'Sterke Verhalen uit het Ziekenhuis', dat het Rathenau Instituut in maart publiceerde.

Via de website www.patiëntenwetenbeter.nl verzamelde het Rathenau Instituut ruim honderd patiëntenverhalen. Deze verhalen werden vervolgens samen met onderzoekers van het LevensverhalenLab van de Universiteit Twente geanalyseerd. De centrale vraag luidde: 'Wat is volgens patiënten goede patiëntenzorg?' De uitkomsten van de analyse werden besproken met zorgverleners en vertegenwoordigers van patiëntenverenigingen.

Uit de reacties op het rapport in de (sociale) media, maar ook tijdens een door het Rathenau Instituut georganiseerd debat op 16 mei, werd duidelijk dat de conclusies en aanbevelingen

van het rapport omarmd werden door patiënten en zorgverleners. Politiek speelde het rapport een rol tijdens het algemeen overleg over de ziekenhuiszorg van eind maart. Illustratief is de brief van minister Edith Schippers (VWS) aan de Tweede Kamer van 12 juni waarin ze reageert op de 'Sterke verhalen'. Volgens de minister sluiten de aanbevelingen aan bij de omslag die zij in de zorg wil bereiken, namelijk de omslag van systemen naar mensen. 'Patiënten zijn een onmisbare schakel in de evaluatie van het zorgproces, maar daar zouden ze zich ook meer bewust van moeten zijn', aldus de minister.

De kracht van platformen

Zoals een weg met verkeerslichten, matrixborden en file-informatie een infrastructuur vormt voor het transport van mensen en goederen, zo hebben Apple, Google, Facebook, PayPal en andere bedrijven een infrastructuur geschapen voor nieuwe diensten. Denk aan Airbnb (logies), Expedia (reizen), Uber (taxi), 3D Shapeways (3D-printing) en eerder al iTunes en Spotify (muziek). Het zijn nieuwe diensten die complete bedrijfstakken op hun kop zetten door gebruik te maken van platformen.

Voor het project 'De kracht van platformen' is in kaart gebracht wat die nieuwe platformen betekenen voor innovatiestrategieën in de domeinen zorg, energie, journalistiek en crowdfunding. Daaruit blijkt dat platformen weliswaar een enorm krachtige stimulans voor innovatie zijn, maar tegelijkertijd ook een blokkade kunnen

opwerpen voor andere bedrijven, kleine ondernemingen en maatschappelijke initiatieven. Bovendien kunnen consumenten te maken krijgen met hoge overstapdrempels of – kosten. Om maximaal te profiteren van de kracht van platformen, moeten overheden hun beleid erop aanpassen, adviseert het Rathenau Instituut. Zo moet de toegang tot diensten gewaarborgd blijven, en moeten systemen en diensten (technisch) uitwisselbaar zijn, zodat drempels voor overstappen worden weggenomen. Van belang is ook dat er beleid komt op het gebied van eigendomsrechten, mededinging en standaardisatie.

Mede als gevolg van de actuele discussies over Airbnb en Uber trok het rapport de nodige aandacht, vooral op internet. Onder meer de Automatisering Gids, Binnenlands Bestuur en de Staats Courant Online publiceerden erover.

Zeventig procent van promovendi werkt niet bij universiteit

Zowel promovendi als universiteiten hebben nauwelijks aandacht voor niet-academische carrièremogelijkheden van promovendi. Dit terwijl zeventig procent van de gepromoveerden buiten de universiteit aan de slag gaat. Dat bleek in november 2014 uit het rapport 'Promoveren in Nederland' van het Rathenau Instituut.

Uit het rapport, dat was gebaseerd op een enquête onder ruim 2500 promovendi, bleek verder dat slechts een kwart van de promovendi tegen het einde van de promotie actief op zoek is naar een baan. Ook blijkt dat de ondervraagden wilden promoveren omdat ze inhoudelijk geïnteresseerd en gemotiveerd zijn. De promotietrajecten lopen over het algemeen goed en promovendi

zijn tevreden over hun begeleiding. Tweederde van de promotoren krijgt een acht of hoger.

De koude douche komt pas ná de promotie, als duidelijk wordt dat een vervolgstap binnen de universiteit maar voor dertig procent van de jonge doctors is weggelegd, terwijl bijna zestig procent dat ambieert. Op de *National PhD Day* van het PNN benadrukte onderzoeker Rosalie Belder van het Rathenau Instituut dat promovendi zich beter moeten voorbereiden op – én rekening moeten houden met plan B: een carrière buiten de universiteit.

Het onderzoek trok veel aandacht op sociale media. Er verschenen artikelen in NRC, Volkskrant en de universiteitsbladen, en er was berichtgeving over op BNR Nieuwsradio.

A close-up portrait of a woman with dark hair pulled back, wearing a dark blazer over a white collared shirt and large, ornate earrings. She is looking directly at the camera with a slight smile.

MELANIE PETERS NIEUWE DIRECTEUR

In oktober 2014 werd bekend dat dr. ir. Melanie Peters met ingang van 1 februari 2015 de nieuwe directeur van het Rathenau Instituut wordt. Zij volgt mr. drs. Jan Staman op, die met pensioen is.

Peters leidde acht jaar lang Studium Generale van de Universiteit Utrecht, waar zij een centrale rol speelde in het debat over de waarde van wetenschap en de maatschappelijke aspecten van nieuwe technologie.

Na haar studie Levensmiddelentechnologie en Toxicologie in Wageningen promoveerde Peters aan het Imperial College in Londen. Vervolgens werkte zij bij de Universiteit van Texas in Austin, waar zij onderzoek deed naar het ontstaan van nierkanker. Daarna was zij onderzoeker en toxicoloog bij Shell Research and Development in Amsterdam.

In 1998 verruilde Peters haar wetenschappelijke activiteiten voor het ministerie van Landbouw, waar zij accountmanager diergeneesmiddelen en hormonen was. Zij vertegenwoordigde

Nederland onder andere bij de FAO en WHO en in het bestuur van het Europese Agentschap voor de toelating van Geneesmiddelen (EMA).

Bij de Consumentenbond leidde Peters zes jaar lang campagnes over de thema's maatschappelijk verantwoord ondernemen en gezondheid. Zij behartigde het consumentenbelang in overleg met bedrijven en in nationale en internationale gremia als de SER, de Europese Unie en de WTO.

'Melanie Peters weet met veel kennis van zaken en strategisch inzicht, discussies en onderwerpen met elkaar te verbinden; zaken van een onverwachtse creatieve kant te benaderen en daar altijd mensen uit haar grote netwerk aan te koppelen', aldus een voormalig collega van Peters.

2014 in cijfers

Website

105.801

bezoeken

8816

bezoeken per maand

302.876

pageviews

25.239

pageviews per maand

20.155

downloads van publicaties

1140x

Intieme technologie
– de slag om ons
lichaam en gedrag

640x

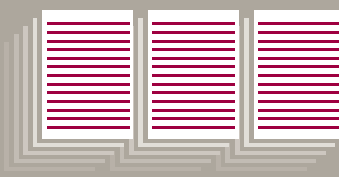
Promoveren
in Nederland

823x
Sterke verhalen
uit het ziekenhuis

In het parlement

In 2014 kwam het Rathenau Instituut
56 x voor in Kamervragen en
Kamerstukken.

56x

Blogs

In 2014 werden drie nieuwe weblogs gelanceerd.

Valorisatie

Voorbeelden van -, ervaringen met én inzichten in valorisatie; het
beschikbaar maken van wetenschappelijke kennis voor economie en
maatschappij. valorisatie.wordpress.com

Boeken

Het Rathenau Instituut publiceert al 25 jaar over nieuwe technologie.
Op dit weblog bekijken we hoe technologieën zich ontwikkelden
sinds het instituut er voor het eerst over publiceerde.
rathenauboekenblog.wordpress.com

Wetenschapsjournalistiek

Dit weblog is onderdeel van het project 'Toekomstverkenning
wetenschapsjournalistiek' en biedt plek aan wetenschapsjournalisten
om mee te discussiëren en te bloggen.
wetenschapsjournalistiek.wordpress.com

Totaal aantal

66

blogposts

Meest gelezen blogs (heel 2014)

1 Big data verkopen in de zorg:
dat gaat zomaar niet

2 Suikervrije maand

3 Onrust en rumoer in de
Nederlandse wetenschap

Ton de Bruin @tbrui 23 januari

Fraai rapport van @RathenauNL over #singularity, vertaald als intieme technologie

Wim Schuller @toegangtotrecht 23 januari

Lees indrukwekkende essay Rinie van Est over impact nieuwe technologieën

Jaco van Duivenboden @ictzorgen 29 januari

Hoeveel vertrouwen hebben Nederlanders in wetenschap? Interessant onderzoek Rathenau instituut

Jacob Seidell @jaapseidell 27 februari

Vertrouwen in de voedingswetenschap geschaad? Debat van het Rathenau Instituut en de WRR met onder meer @jaapseidell

Ronald Jas @RonaldJas 14 maart

Vers van de pers: Interessante studie van Rathenau instituut, hoe veel verder internet reikt dan onze privacy

HOP @hopersbureau 17 maart

Kabinet besteedt steeds minder aan onderzoek en innovatie, stelt Rathenau Instituut

Wilhelmina Zkhs Assen @WZA_Ziekenhuis 10 april

Wat n nuttig boekje stuurde het Rathenau Instituut ons over het leren van patiëntenervaringen! Dank

Ger DriesenL&Dexpert @GerDriesen 26 juni

Feest: de nieuwe #flux het onvolprezen magazine van @RathenauNL is binnen

Openbaar Bestuur @OpenbaarBestuur 5 augustus

#overheid #kamer Uitstelbericht kamervragen over de publicatie Verstand op Veilig

Thom de Graaf @Thdegraaf 29 augustus

Mooie lezing dr Jalmil Salmi voor Rathenau-instituut met sterke relativisering van alle rankinglijstjes

Arjan Geurts @arjangeurts 20 oktober

Zijn we slaven van Google, Facebook en Apple? Goed opiniestuk van Rathenau

10voorBiologie @10voorBiologie 24 oktober

2 boeiende animaties van Rathenau Instituut: Reinventing the dodo & Bioluminescent streetlamps. Zeer de moeite waard!

peter vandermeersch @pvdmeersch 3 november

Promovendi klagen over slechte voorbereiding op arbeidsmarkt

Claartje van Sijl @VanSijl 7 november

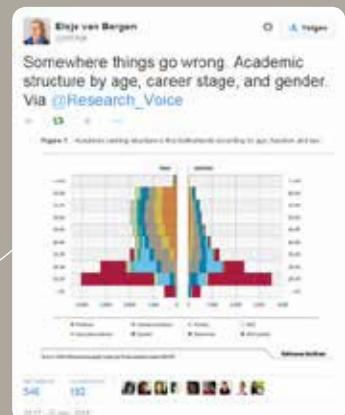
Rapport Promoveren in Nederland lijkt op beeld uit USA @KarenKelsky 'An inconvenient Truth'

2014 in tweets

Meest getweet

Deze tweet (met een grafiek uit de Engelstalige Feiten & Cijfers 'Academische carrières en loopbaanbeleid' uit 2013) werd 546 keer getweet.

546x
geretweet

Sociale media

3915

Twitter volgers
(was 3044, eind 2013)

1382

LinkedIn volgers
(was 675, eind 2013)

407

Facebook fans
(was 273, eind 2013)

Edward Snowden
06 04 2013 CAM 1 HONG KONG

Assange Protester #324
08 01 2012 CAM 14 LONDON

Arda Gerken
22 09 2014 CAM 12 THE HAGUE

Monitor System #927
28 12 2013 CAM 10 THE HAGUE

Klaas de Vries
22 09 2014 CAM 23 THE HAGUE

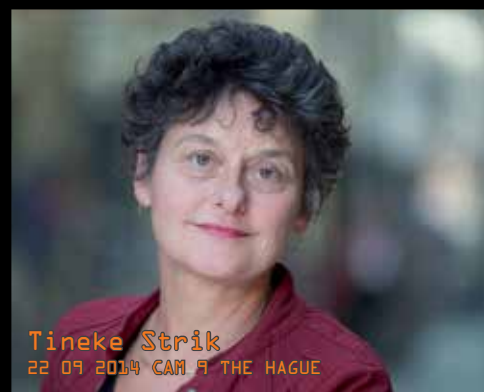
Google Mark Zuckerberg
14 11 2012 CAM 11 FRISCO

ANONYMUS #1284
28 12 2013 CAM 24 NEW YORK

Interception System #54
27 06 2014 CAM 3 BAD AIBLING

Tineke Strik
22 09 2014 CAM 9 THE HAGUE

Data Center #9
14 11 2013 CAM 7 DALLAS

Anne-Wil Duthler
22 09 2014 CAM 23 THE HAGUE

Protest #119
08 01 2014 CAM 14 BERLIN

Hans Franken
22 09 2014 CAM 6 THE HAGUE

Interception System GCHQ
31 08 2012 CAM 15 BUDE

Roger van Boxtel
22 09 2014 CAM 19 THE HAGUE

Onthullingen Snowden

Samen leven in een kerker?

Volgens Jean-Jacques Rousseau zijn we pas echt veilig als we in een kerker leven. In september 2014 werd de Franse filosoof aangehaald in een Eerste Kamerdebat over privacy en de veiligheidsdiensten naar aanleiding van de onthullingen van Edward Snowden.

Voorafgaand aan het debat organiseerde de Eerste Kamer samen met het Rathenau Instituut een expertmeeting. Op basis van gesprekken met deskundigen stelde het instituut de notitie 'Cyberintelligence en publiek belang' op. Hieruit bleek dat experts vraagtekens plaatsen bij de werkwijze van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ook het toezicht op hun werkwijze en de toereikendheid van het wettelijk kader waarbinnen ze functioneren, staan ter discussie.

Technologische ontwikkeling

Belangrijkste reden voor de discussie is de snelle technologische ontwikkeling die zich sinds de inwerkingtreding van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv) in

2002 heeft voorgedaan. Volgens de Wiv mag bijvoorbeeld alleen niet-kabelgebonden communicatieverkeer (d.w.z. via satellieten) ongericht worden verzameld. Maar inmiddels loopt het grootste deel van het communicatieverkeer via (glasvezel)kabels.

Ook het (wettelijk) onderscheid tussen data en metadata is aan het vervagen. Anno 2014 kunnen metadata (wie communiceert met wie, wanneer, hoe lang en vanaf welke locatie) zeer privacygevoelig zijn, omdat ze ook informatie bevatten over bewegingspatronen en over iemands positie in sociale netwerken. Daarom zou je ze ook als persoonsgegevens kunnen kwalificeren, meent een aantal van de specialisten.

Andere veranderingen in de intelligencepraktijk sinds de Wiv, zijn onder andere het hacken van webfora en het gebruik van zogeheten *end point operations* door de veiligheidsdiensten. Bij de end point operaties wordt informatie onderschept bij de provider en/of de gebruiker voordat deze versleuteld wordt. Cruciale vraag hierbij is: hoeveel burgers worden hierdoor ten onrechte onderdeel van het onderzoek? En: wat is de eventuele schade van bijvoorbeeld het plaatsen van *malware* (schadelijke software) om toegang te krijgen tot het end point?

Aanscherping toezicht

De veranderingen in de intelligencepraktijk lijken te vragen om aanscherping van de criteria voor toestemming en om een verscherping van het toezicht, aldus de experts. Daarbij zou niet alleen gekeken moeten worden naar rechtmatigheid, maar ook naar *doelmatigheid*: hoe effectief zijn de gebruikte opsporingsmethoden in verhouding tot eventuele nevenschade, zoals verzwakking van de infrastructuur door malware? Dit laatste is extra belangrijk omdat bedrijven zich niet kunnen beschermen tegen de geavanceerde middelen van die inlichtingendiensten, anders dan door zich helemaal terug te trekken van internet. Hetzelfde geldt trouwens voor burgers als zij ten onrechte doelwit van inlichtingendiensten worden. Bij informatievergaring over burgers is het

ook belangrijk om stil te staan bij vragen als: hoe lang worden de gegevens bewaard? Kan foutieve informatie worden gecorrigeerd? Hoe kunnen burgers zich verdedigen als kwaadwillende partijen malware op hun computer plaatsen die hen ten onrechte als verdachte bestempelt?

Tijdens de expertmeeting van 6 mei, en in het daarop volgende debat in de Eerste Kamer, leidden bovenstaande kwesties tot een aantal moties. Zo werd de regering verzocht om wetgeving en toezicht te toetsen aan het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), en om af te zien van ongeclausuleerde, ongerichte en grootschalige surveillance van de communicatie tussen onschuldige burgers. In een andere motie werd gevraagd om een onderzoek van het Rathenau Instituut naar de wenselijkheid van een commissie die kan adviseren over de ethische kant van de digitalisering van de samenleving. De moties werden in oktober aangenomen.

Zowel de expertmeeting als het Eerste Kamerdebat trokken de nodige aandacht van de media, met onder meer berichtgeving in het Financieele Dagblad, de actualiteitenrubriek Een Vandaag en in gespecialiseerde webmagazines.

Eendagshaantjes

Elk jaar worden in Nederland zo'n 45 miljoen eendagshaantjes – de broertjes van legkippen – vergast met CO₂. Het ministerie van Economische Zaken (EZ) vroeg het Rathenau Instituut om met betrokkenen na te gaan welke alternatieven zowel maatschappelijk aanvaardbaar als bedrijfseconomisch verantwoord zijn.

In 'Op eieren lopen – verslag van een stakeholderdialoog over eendagshaantjes' worden drie alternatieven besproken: de genetische modificatie van legkippen met een lichtgevend kwallengen; het opfokken van de haantjes; en geslachtsbepaling in het ei.

Genetische modificatie stuit op maatschappelijke weerstanden en voor de pluimveehouderij is het opfokken van haantjes niet rendabel; geslachtsbepaling in het ei komt als meest belovend uit de bus, maar vergt nader onderzoek.

De staatssecretaris van EZ nam het rapport eind mei in ontvangst. Naar aanleiding van de stakeholderdialoog tekenden het ministerie, de Rijksuniversiteit Leiden, vertegenwoordigers van de pluimveesector, de Dierenbescherming en het bedrijf Ovo een intentieverklaring om geslachtsbepaling in het ei te gaan ontwikkelen.

TOEKOMST VAN DE UNIVERSITEIT?

In 2025 rammelen de zesjarigen van nu aan de poorten van de universiteit. Mag iedereen naar binnen? Of is het dringen geblazen en moeten ze eerst betalen, loten, toelatingsexamens doen of solliciteren naar een studieplaats? Die vragen staan centraal in het project 'Toekomststrategie van de Nederlandse universiteiten', van universiteitsvereniging VSNU en het Rathenau Instituut.

Veel strategische discussies over de toekomst van de universiteiten gaan over afzonderlijke onderwerpen. Denk aan studiefinanciering, studentenaantallen, innovatiebeleid of MOOC's. Maar deze ontwikkelingen hangen met elkaar samen en spelen zich bovendien af in een snel veranderende wereld. Hoog tijd dus voor een toekomstgerichte strategieontwikkeling. Hulpmiddel daarbij is het rapport 'Vizier Vooruit', van het Rathenau Instituut en de VSNU, waarmee nagedacht kan worden over de kansen en risico's voor Nederlandse universiteiten.

Samen met experts, wetenschappers, bestuurders en studenten in het hoger onderwijs, werden voor dit boek aan de hand van twee kritische onzekerheden

('Is de universiteit primair een publiek goed of een private partij' en: 'Hoe competitief is de omgeving?') vier toekomstscenario's ontwikkeld. De scenario's confronteren betrokkenen met een aantal actuele vragen en dilemma's, zoals: 'Wat zijn de kernfuncties van de universiteit?', 'Hoe regionaal/nationaal/internationaal moet de universiteit zijn?' en 'Wie betaalt de universiteit?'

De scenario's werden gebruikt tijdens een aantal regionale bijeenkomsten met universiteiten en hun stakeholders, en in de afsluitende retrace in conferentieoord Duin- en Kruidberg. 'Vizier vooruit' leverde de nodige aandacht op van algemene media en universiteitsbladen, en berichtgeving in gespecialiseerde nieuwsbrieven, zoals Onderzoek Nederland en Science Guide.

De top 5 van Jan Staman

Wat waren volgens Jan Staman, vertrekkend directeur van het Rathenau Instituut, dé vijf thema's van 2014?

1 De universiteit

Universiteiten moeten zichzelf heruitvinden. Van alle kanten worden er eisen gesteld; door studenten, beleidsmakers, de politiek en maatschappij. We hebben onszelf veroordeeld tot die ene definitie van 'dé excellente onderzoeks-universiteit', die zelf haar excellentie-criteria formuleert. Maar dé ideale universiteit bestaat niet, liet gastspreker Jamil Salmi zien op onze jaarlijkse Nazomerborrel. Elk land, elk systeem moet streven naar diversiteit. Alleen als collectief – met kwalitatief hoogstaande en onderling verschillende hoger onderwijsinstellingen – kunnen we voldoen aan de eisen van deze tijd. We hebben variatie nodig; verscheidenheid en een nieuwe legitimatie van de samenleving. *'Be yourself', aldus Oscar Wilde, 'everyone else is already taken.'*

2 Niet-academische kennisinstellingen

Er is een herwaardering nodig van de niet-academische kennisinstellingen zoals het RIVM, het NFI en de KNMI. Hun belang – voor onze kennis, veiligheid en de ontwikkeling van standaarden – is groot. Als het gaat om de ontwikkeling van kennis voor beleid en om de borging van de meest wezenlijke dingen voor de samenleving – denk aan de bestrijding van bijvoorbeeld zeer besmettelijke infectieziekten bij mensen en dieren, bij rampenbestrijding, bij de normstelling van productieprocessen, vormen de niet-academische kennisinstellingen onze werkelijke kennisbasis.

3 Eyeopener

Vaak wordt gedacht dat het fundamenteel onderzoek per definitie plaatsvindt aan de universiteit. Of dat er een tegenstelling is tussen fundamenteel en toegepast onderzoek. In dat kader vind ik de eyeopener van dit jaar toch wel *Naar een lerende economie*, een rapport van de

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Daarin wordt fijntjes opgemerkt dat het fundamenteel onderzoek dat leidde tot werkelijk interessante commerciële en wetenschappelijke doorbraken, van oudsher plaatsvond in de R&D labs van bedrijven als Bell (dochter van AT&T) en bijvoorbeeld het Philips Natlab. Hoezo is er een tegenstelling tussen de Topsectoren en de universiteiten?

4 'Complexiteit'

Het is tegenwoordig *bon ton* om te zeggen dat iets 'complex' is. Geen conferentie waar dat woord niet valt, geen *call* voor Horizon 2020 (onderzoeks- en innovatieprogramma van de EU – red) of regeringsstuk waarin niet gerept wordt van 'complexe problemen', of een 'complexe maatschappij'. Waarna de suggestie wordt gewekt dat complexe vraagstukken alleen door de moderne wetenschap kunnen worden opgelost, liefst langs de weg van 'cocreatie'. Een rampzalige misvatting. Bij complexe vraagstukken moet de politiek knopen doorhakken. Dan pas kan er wat worden opgelost.

5 Alles beweegt

We zitten in een overgangsfase, een transitieperiode. Alles in onze samenleving schuift, beweegt, verandert. Geen concept is meer heilig; privacy, grondrechten, religie, immigratiebeleid, de financiële wereld; al onze overtuigingen, systemen, instituties en aannames bewegen, rammelen, kraken in hun voegen. Ken je die Loesjeposter waarop staat: 'Kom, ga je mee dwalen? Ik weet de weg?' (...) Alleen is er nu even niemand die de weg weet. Ik voorzie een gevecht over de metaforen waarmee samenleving en staat in 2015 beschreven zullen worden. Interessante tijden. Ik verheug me erop.

SAMENWERKEN GAAT NIET VANZELF

Klimaatverandering vraagt om een ingrijpendere aanpassing van ons gedrag en van de manier waarop we onze samenleving hebben ingericht. En dat vraagt weer om nieuwe vormen van samenwerking: de coproductie van kennis, waarin de belangen, informatie en expertise van verschillende partijen samenkomen.

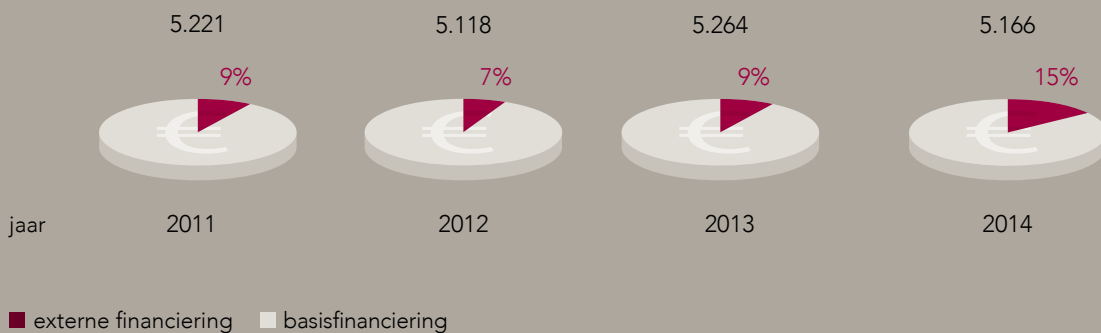
De afgelopen vier jaar onderzocht het Rathenau Instituut kenniscoproductie in de projecten 'Klimaat voor Ruimte' en 'Kennis voor Klimaat'; publiek-private samenwerking, betaald uit de aardgasopbrengsten (BSIK). Conclusie? Kenniscoproductie gaat niet vanzelf. Je moet het proces actief organiseren, omdat onderzoekers en belanghebbenden nu eenmaal verschillende perspectieven hebben op het probleem, verschillende ideeën over de oplossing en een andere manier van werken. Ook de manier waarop belanghebbende partijen bij het project worden betrokken, maakt veel uit. Als ze alleen als uithangbord dienen, dan is het effect nihil, zo blijkt uit het onderzoek.

De Nederlandse ervaring met kenniscoproductie – niet alleen bij deze projecten, maar ook bij andere – kan nuttig worden ingezet bij het onderzoek naar de grote maatschappelijke uitdagingen, de grand challenges, zoals die door de Europese Unie zijn geformuleerd. Naast klimaatverandering liggen die uitdagingen onder meer op het gebied van grondstoffen, energie, transport, vergrijzing en voedselzekerheid. In Horizon 2020, het Europese onderzoeksprogramma, is hiervoor 31 miljard euro gereserveerd tot 2020. In Nederland is er weinig ruimte voor publiek-private kennisontwikkeling sinds de aardgasbaten niet meer worden geïnvesteerd in de kennisinfrastructuur.

2014 in cijfers

Financiën

Realisatie baten in k€

De basisfinanciering van het Rathenau Instituut is afkomstig van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Ook werkt het instituut met opdrachtgevers zoals het Europees Parlement, de Europese Commissie en diverse andere instellingen. Net als andere rijksinstellingen kreeg het instituut te maken met twee bezuinigingsrondes, oplopend tot zes procent in 2015. In 2014 kwam daar een nieuwe efficiencybezuiniging bij, oplopend tot structureel tien procent.

Als gevolg hiervan is ingezet op een structurele verhoging van de opbrengsten uit externe gelden en tegelijkertijd een structurele verlaging van de kosten. Deze kostenverlaging is gerealiseerd in de materiële- en projectkosten, niet in de personele kosten. Om de onafhankelijkheid van het instituut te waarborgen, streeft het Rathenau Instituut naar een maximum van 25 procent financiering door externe opdrachtgevers. Externe opdrachten worden getoetst aan de doelstellingen van het instituut. Meer informatie kunt u vinden op www.rathenau.nl

Personeel

Verdeling vast-tijdelijk in % ultimo 2014

Verdeling vast-tijdelijk personeel

Het Rathenau Instituut zoekt een balans tussen de opbouw van kennis en het aantrekken van nieuwe expertise. In 2014 zijn twee nieuwe medewerkers in dienst getreden: één medewerker bij de afdeling Technology Assessment en één bij de afdeling Bedrijfsvoering & Ondersteuning. Twaalf medewerkers hebben het instituut verlaten: twee medewerkers

bij de afdeling Technology Assessment, acht bij de afdeling Science System Assessment en twee bij de afdeling Bedrijfsvoering & Ondersteuning. Tevens zijn 4 mensen in vaste dienst genomen. Op 31 december 2014 waren 50 (43,75 fte) personen in dienst. Dit is een afname ten opzichte van het jaar ervoor (60 personen; 53,60 fte).

Publicaties

Periodieken

Flux

- nr. 10 (januari): Onwetendheid
- nr. 11 (juni): Fric tie

volTA

- nr. 6 (april): Genetic privacy
- nr 7 (november): Ageing

12x Nieuwsbrief

Het Bericht / Research Brief

Maak veiligheid kerntaak publieke kennisinstellingen

Blankesteijn, M., P. Faasse,
L. Koens & B. van der Meulen

Gebruik patiëntenverhalen voor betere ziekenhuiszorg

Egmond, S. van, M. Heerings
en G. Munnichs

Strijd om onze intimiteit

Est, R. van, & V. Rerimassie
(ook in beschikbaar het Engels)

Tem de robotauto

Kool, L. & J. Timmer

Waarborg de kwaliteit van digitale coaches

Kool, L., J. Timmer en R. van Est

Opkomst platformen: pas beleid aan

Kreijveld, M.; met medew.
van J. Deuten en R. van Est
(ook beschikbaar in het Engels)

Stel minimumeisen aan grondstoffen

Krom, A. & A. van Waes
(ook beschikbaar in het Duits
en Engels)

Wetenschap als strijdtoneel: publieke controversen rond wetenschap en beleid

Munnichs, G., M. Blankesteijn &
A. Thijssen

Feiten en Cijfers / Facts & Figures

De Nederlandse universitair medische centra

Chiong Meza, C., J. van Steen &
J. de Jonge

Drijfveren van onderzoekers

Goede, M. de & L. Hessels

Totale Investerings in Wetenschap en Innovatie (TWIN) 2012-2018

Steen, J. van
(ook in het Engels verkrijgbaar)

Rapporten, boeken en wetenschappelijke artikelen

Talent proof: selection processes in research funding and careers: dissertation

Arensbergen, P. van

Verstand op veilig: de waarde van publieke kennisinstellingen voor de veiligheid van Nederland

Blankesteijn, M., P. Faasse,
L. Koens & B. van der Meulen

Wetenschap als strijdtoneel: publieke controversen rond wetenschap en beleid

Blankesteijn, M., G. Munnichs &
L. van Drooge
(ook beschikbaar in het Engels)

Verslag van de workshop 'facultaire financiering van onderzoek'

Chiong Meza, C.

Case study TKI Maritime: a strategic public-private partnership for the Dutch maritime sector

Deuten, J., A. Reitsma,
T. Wardenaar & L. Hessels

Challenges for the European governance of synthetic biology for human health

Douglas, C. & D. Stermerding

Sterke verhalen in het zieken- huis: leren van patiëntervaringen voor goede zorg

Egmond, S. van, M. Heerings en
G. Munnichs

Intieme technologie: de slag om ons lichaam en gedrag

Est, R. van, V. Rerimassie,
I. van Keulen & G. Dorren
(ook beschikbaar in het Engels)

From bio to NBIC convergence: from medical practice to daily life - report written for the Council of Europe, Committee on Bioethics

Est, R. van, D. Stermerding,
V. Rerimassie, M. Schuijff,
J. Timmer en F. Brom
(ook beschikbaar in het Frans)

Vizier vooruit: 4 toekomst-scenario's voor Nederlandse universiteiten

Faasse, P., B. van der Meulen & P. Heerekop.
(ook beschikbaar in het Engels)

Promoveren in Nederland: motivatie en loopbaan-verwachtingen van promovendi

Goede, M. de, R. Belder & J. de Jonge

Intellectual salmon run: knowledge transfer and dynamics between academia and industry: dissertation

Gurney, T.

Institutional and geographical diversification of water research networks

Heringa, P., L. Hessels & M. van der Zouwen

Verslag debatreeks 'vertrouwen in de wetenschap'

Jonge, J. de

Eerlijk advies: de elektronische levensstijlcoach

Kool, L., J. Timmer & R. van Est

De kracht van platformen: nieuwe strategieën voor innoveren in een digitaliserende wereld

Kreijveld, M.; met medew. van J. Deuten & R. van Est

Expert paper and expert working group reports for the future panel on public health genomics

Krom, A. & D. Stermerding

Policy brief on health genomics

Krom, A. & D. Stermerding

Private Health? Sharing DNA in a big data world

Messer, P.

Op eieren lopen: verslag van een stakeholdersdialoog over eendagshaantjes

Munnichs, G., A. van Waes & F. Brom

SynBio politics: bringing synthetic biology into debate

Rerimassie, V. & D. Stermerding

Tem de robotauto: de zelfsturende auto voor publieke doelen

(red) Timmer, J. en L. Kool

Broadening the debate on shale gas: guidelines for decision-making based on the Dutch experience

Waes A. van, A. de Vries, R. van Est & F. Brom

Organizing collaborative research: the dynamics and long-term effects of multi-actor research programs: dissertation

Wardenaar, T.

Dit is het publieksverslag van het Rathenau Instituut, waarin we een indruk geven van ons werk in 2014. Het complete jaarverslag over 2014 van het Rathenau Instituut vindt u op onze website: www.rathenau.nl/jaarverslag2014

Colofon

Copyright: Rathenau Instituut, Den Haag 2015

Rathenau Instituut
Anna van Saksenlaan 51
Postadres:
Postbus 95366
2509 CJ Den Haag
Telefoon: 070-3421542
E-mail: info@rathenau.nl
www.rathenau.nl

Uitgever: Rathenau Instituut
Opmaak: Jacob & Jacobus
Fotografie: Hollandse Hoogte
Drukwerk: Drukkerij Groen, Haarlem

Tekst: Joost van Kasteren
Eindredactie: Pascal Messer

Verveelvoudigen en/of openbaarmaking van (delen van) dit werk voor creatieve, persoonlijke of educatieve doeleinden is toegestaan, mits kopieën niet gemaakt of gebruikt worden voor commerciële doeleinden en onder voorwaarde dat de kopieën de volledige bovenstaande referentie bevatten. In alle andere gevallen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Rathenau Instituut.

Het Rathenau Instituut heeft een Open Accesbeleid. Rapporten, achtergrondstudies, wetenschappelijke artikelen en software worden vrij beschikbaar gepubliceerd. Onderzoeksgegevens komen beschikbaar met inachtneming van wettelijke bepalingen en ethische normen voor onderzoek over rechten van derden, privacy en auteursrecht.

Het Rathenau Instituut stimuleert de publieke en politieke meningsvorming over wetenschap en technologie. Daartoe doet het instituut onderzoek naar de organisatie en ontwikkeling van het wetenschapssysteem, publiceert het over maatschappelijke effecten van nieuwe technologieën, en organiseert het debatten over vraagstukken en dilemma's op het gebied van wetenschap en technologie.